

דרך התורה לפרוט ולכלול: עיון בשיטת הרמב"ן במצות 'קדושים תהיו'

שיטת הרמב"ם וראשונים אחרים
שיטת הרמב"ן
הקושי בשיטת הרמב"ן
שבתון
ועשיית הישר והטוב
אופיין של המצוות הכוללות - שיטת השל"ה
התורה כמשפט - שיטת הבית ישי

שיטת הרמב"ם וראשונים אחרים

וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־כָּל־עַדְת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
קְדוֹשִׁים תְּהִי כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא, יט, א-ב]
נחלקו הראשונים בפרשו של הציווי 'קדושים תהיו'.

לרש"י קאי אדלעיל, על איסורי העריות שבפרשת אחרי מות¹; לראב"ע ולחזקוני קאי אדלהלן, על המצוות שפותרות את פרשת קדושים²; ולרמב"ם ציווי זה כולל את כל התורה. וזו לשונו בשורש הרביעי בראש ספר המצוות³:

1 ז"ל רש"י: קדשים תהיו - הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם, ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו, קדושים יהיו אשה זונה וחללה וגו'; ופירש הרא"ם: 'אין מאמר קדושים תהיו דבק רק עם מה שלמעלה הימנו, כאילו אמר קדושים תהיו מן העריות האמורות לעיל'. אמנם בספרא לפנינו: 'קדושים תהיו פרושים תהיו', ובגור אריה דייק ממה שהוסיף רש"י: הוו פרושים מן העריות ומן העבירה [וברש"י כ"י לייפציג 1: 'העבירות'], ש'הכתוב מחובר למעלה ולמטה', דהיינו שהוא מתייחס אף כלפי הפרשה הבאה. אלא שמהמשך דבריו של רש"י 'שכל מקום שאתה מוצא גדר וכו'', נראה שגם המילים 'מן העבירות' מתייחסות לעריות, וצ"ל שתוספת זו באה לעבירות שאינן כלולות בעריות של סוף פרשת אחרי מות, אך עדיין שייכות לביאות אסורות, כמו הדוגמאות של איסורי כהונה מפרשת אמור שפירט רש"י בסמוך.

2 ז"ל החזקוני: דבר אל כל עדת בני ישראל, מלמד שפרשה זו נאמרה בכנוס כעשרת הדברות, ולמה לפי שכל הדברות כלולות בה, כאן אנכי וכאן אנכי ה' אלוקים, כאן לא יהיה לך וכאן אל תפנו אל האילים... ונסמכה פרשה זו לפרשת עריות, שלא יהיו סבורים שבשביל שמירת עריות לבד יעמדו בארץ, כי גם יש מצות אחרות שעליהם להתקיים בארץ, קדשים תהיו מכל אשר הזהרת אתכם בסמוך.

3 הציטוטים של המקורות הבאים הם מתוך המהדורות שבפריקט השו"ת: ספר המצוות (רמב"ם, ורמב"ן) מהדורת פרנקל, ירושלים בני ברק תשנ"ה; רמב"ן עה"ת מהדורת הרב שעוועל, מוסה"ק, ירושלים תש"ך; של"ה מכוון יד רמה, חיפה תשנ"ד.

השורש הרביעי - שאין ראוי למנות הציוויים הכוללים התורה כולה. הנה יבואו בתורה ציוויין ואזהרות אינן בדבר רמוז - אבל יכללו המצוות כולם, כאילו יאמר עשה כל מה שציוויתך לעשות, והיזהר מכל מה שהזהרתך ממנו, או לא תעבור דבר ממנה שציוויתך בו. ואין פנים למנות הציווי הזה מצוה בפני עצמה, שהוא לא יצווה לעשות מעשה מיוחד שיהיה מצות עשה, ולא יזהיר מעשות מעשה מיוחד שיהיה מצות לא תעשה, וזה כאומרו (שמות כג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, וכאומרו (ויקרא יט) את חוקותי תשמורו ואת משפטי תעשו, (שם יח) ושמרתם את משמרת, ורבים כאלה. וכבר טעו בשורש הזה גם כן, עד שמנו קדושים תהיו מצוה מכלל מצוות עשה, ולא ידעו כי אומרו קדושים תהיו והתקדשתם והייתם קדושים (שם כ) הם ציוויין לקיים כל התורה, כאילו יאמר היה קדוש בהיותך עושה כל מה שציוויתך בו ונזהר מכל מה שהזהרתך ממנו. ולשון ספרא קדושים תהיו פרושים תהיו, רוצה לומר היבדלו מן הדברים המגונים כולם שהזהרתי אתכם מהם. ובמכילתא אמרו ואנשי קודש תהיון לי, איסי בן יהודה אומר כשהקדוש ברוך הוא מחדש מצוה לישראל הוא מוסיף להם קדושה. רוצה לומר כי זה הציווי אינו ציווי עומד בעצמו, אבל הוא נמשך אחר מצוה שנצטוו בה, ומקיים הציווי ההוא יקרא קדוש...

קבע כאן הרמב"ם עיקרון כללי, והגדיר מקרה פרטי שמתאים לאותו עיקרון. העיקרון: ציווי [עשה או לא תעשה] שמתייחס לכל מצוות התורה - אין למנותו בתרי"ג, כיוון שהוא אינו מוסיף תוכן הלכתי חדש על המצוות האחרות. המקרה הפרטי: הציווי 'קדושים תהיו' מתייחס אל המצוות כולן, ולכן אין למנותו בתרי"ג. העיקרון אינו מהווה חידוש בעיני הרמב"ם, ולכן לדעתו גם מוני המצוות הקודמים לו לא מנו את הציוויים 'את חוקותי תשמורו'; 'ואת משפטי תעשו'. להבנתו בה"ג וסיעתו שגו בפרשנות הציווי 'קדושים תהיו', ולכן נזקק הרמב"ם למדרשי חז"ל [ספרא, מכילתא, ספרי] כדי להוכיח שגם ציווי זה מתייחס לכל המצוות כולן⁵.

4 לכאורה היה נראה דלאו דווקא מצוה המתייחסת לכל התורה, אלא הוא הדין אם היא מתייחסת למצוה פרטית או כמה מצוות, עצם זה שאין היא מחדשת עוד מצוה עם תוכן חדש - זו סיבה לא למנותה בתרי"ג. לפי זה גם אליבא דרש"י והחזקוני אין למנות מצוה זו בתרי"ג. אמנם מלשנונו של הרמב"ם ומהדוגמאות שהוא נוקט משמע שדווקא מצוות הכוללות כל התורה. ואכן בשורש השישי קובע הרמב"ם שתוכן זהה שמופיע בתורה הן כעשה והן כלא תעשה [כגון שביטה בשבת] יש למנותו פעמיים. הרמב"ן הרחיב עקרון זה בהשגתו לשורש הרביעי, ופירש שבה"ג מנה את והתקדשתם והייתם קדושים כיוון שהיא כוללת רק את איסורי השרצים [ומחדשת בהם מצות עשה] ולא את כל התורה. וראה במבוא של הרב פערלא לספר המצוות לרס"ג, השורש הרביעי [כרך א, עמוד 22-24].

5 ואולי זו גם כוונת רשב"ם: קדושים תהיו - מפני שהרבה מצוות הוזהרו להתקדש ולשמור:

שיטת הרמב"ן

כפי שראינו לעיל, רש"י ראב"ע וחזקוני פירשו את 'קדושים תהיו' באופן שונה מהרמב"ם, אך גם הם מודים בעיקר הדבר, שאין כאן מצוה חדשה אלא הפניה לשמירת מצוות אחרות.

בניגוד לפרשנויות אלו, הרמב"ן פירש שיש כאן מצוה חדשה, והיא לפרוש [במקרים מסוימים] גם מדברים מותרים מעבר למידה מסוימת:

ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב, אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים. והעניין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים, והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה. לפיכך בא הכתוב, אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וציווה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל... ויקדש עצמו מן היין במיעוט, כמו שקרא הכתוב (במדבר ו, ה) הנזיר 'קדוש'... וכן יפריש עצמו מן הטומאה... וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל בריבוי האכילה הגסה ומן הדיבור הנמאס... ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות, כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו. באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית, אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי, עד שיכנס בכלל זאת הצוואה הנקיית בידי וגופו... שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם

6 לכאורה יש לקרוא מותרות ולא מותרות, הן מפני שצורה זו בחולם [במשמעות של הנאה ופינוק] לא קיימת בתקופת הראשונים [אמנם במשמעות של יתרון מופיע במקרא (קהלת ג, יט): ומותר האדם מן הבהמה, ובמשנה (ב"ק ג, ח): משלם במותר], והן מפני שאין היא מתאימה לא לרעיון ולא לדוגמאות שמציג הרמב"ן, כגון ניבול פה. גם ההשוואה של הרמב"ן במשפט זה בין 'האיסורים שאסר' לבין 'המותרות' מטים לקרוא בשורוק. וכן מצינו ביבמות כ ע"א: קדש עצמך במותר לך, וברש"י שם: אף במותר לך. אמנם מאידך, מצינו בקדמונים שהשתמשו בצורת חולם במשמעות של דברים יתירים, מיותרים, לא נצרכים [לאו דווקא פינוקים ותענוגות כמו במשמעות המודרנית]. כך כבר בדורו של הרמב"ן, כתב רבי יעקב אנטולי בספרו מלמד התלמידים פרשת נשא: 'שצריך לעזוב המותרות כמו שהשיער כולו מותר הטבע'; ובהקדמת בית הבחירה: להמאירי: 'הן מטרדת בקשת המותר ורדיפת העושר'; רבי עזריה מן האדומים בספר מאור עיניים [לו עמוד א]: 'מצות מילה מעוררת למאוס המותרות כולם'; בספר שני לוחות הברית [עשרה מאמרות, מאמר שביעי, אות רא]: 'הנה, בודאי כל המותרות אף שהוא מן המותר, הוא אסור'; בפלא יועץ ערך מותרות [אות ריג]: 'דוע כי רעת המותרות רבה'. גם מסוף דברי הרמב"ן שלפנינו משתמע כך ממה שסמך מותרות לכיעורים. ואם כן עדיין הדבר צריך הכרע אם לנקד כאן ברמב"ן בחולם או בשורוק.

מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים. וזה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה, כי אחרי אזהרת פרטי הדינין בכל משא ומתן שבין בני אדם, לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות, אמר בכלל ועשית הישר והטוב (דברים ו, יח), שיכניס בעשה הישר וההשוויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בהגיעי למקומו ברצון הקדוש ברוך הוא. וכן בענין השבת, אסר המלאכות בלאו, והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות, ועוד אפרש זה בעזרת ה' (להלן כג, כד).

בציווי 'קדושים תהיו' חידשה התורה, לפי הרמב"ן, שמצווה האדם לפרוש גם מדברים שלא נתפרטו בתרי"ב המצוות האחרות כיוון שמכוערים ופסולים הם: ריבוי האכילה ושתיית היין, ריבוי המשגל, טומאה, ניבול פה ודיבור נמאס ולכלוך גופני. התורה גופא היא שמלמדת את האדם מה הם הדברים מהם ראוי לפרוש: מהנזיר ילמד האדם שריבוי היין והטומאה מגונים הם; ממאכלות אסורות ומביאות אסורות ילמד למעט באכילה ובמשגל, מהפסוקים בישעיהו ילמד על הגנות שבניבול הפה. אלא שדוגמאות אלו, וכל שכן הדוגמאות האחרונות - נקיות הידים והגוף, אינן נובעות בהכרח באופן הגיוני מפסוקי התורה, ויש צורך בשיקול הדעת היכן עובר הגבול בין המעשה ההגון למעשה המכוער. ציווי מסוג זה - ציווי כללי שפרטיו אינם מפורשים בתורה - מוצא הרמב"ן בעוד שני מקומות: מצות השבתון בפרשת אמור, ומצות 'ועשית הישר והטוב' בפרשת ואתחנן, וכפי שיבואר להלן.

הקושי בשיטת הרמב"ן

לאור זאת היינו מצפים שימנה הרמב"ן מצווה זו של 'קדושים תהיו' בכלל תרי"ג. אלא שלא כך כתב בהשגתו לשורש הרביעי:

ואמנם בעל ההלכות לא מנה 'קדושים תהיו' אבל מנה 'והתקדשתם והייתם קדושים', והקדושה באמת להיות פרושים. ואשר הם כלל למניעות כולן לא ימנו, 'קדושים תהיו'... אבל אומרו יתעלה 'והתקדשתם והייתם קדושים' היא מצוה להיותם קדושים מליטמא באכילת השרצים והרמשים בייחוד כאשר מפרש (ויקרא יא, מד) 'והתקדשתם ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרומש על הארץ', ואם כן הפורש מאכילתם מקיים מצות עשה מיוחדת בהן... והוא מצוה נמנה הוא, כעניין בשבות דשבת וימים טובים שהם נימנין בעשה והמלאכה בהם בלא תעשה, וכן עינוי דיום הכיפורים, כי בהשמרנו מן הלאו נקיים מצות עשה, וכן בשרצים נשמר מהן בלאו ונקיים מצות עשה, נאמר בהן בעצמן 'והתקדשתם'.

הרמב"ן מסביר שלגבי הציווי שבראש פרשת קדושים מודה בה"ג להרמב"ם שאין למנותו: 'ואשר הם כלל למניעות כולן לא ימנו, 'קדושים תהיו'...', ואף הרמב"ן עצמו לא מנה מצוה זו בשכחת העשין. מה שמנה בה"ג הוא הציווי מסוף פרשת שמיני, מיד לאחר איסור אכילת השרצים 'והתקדשתם והייתם קדשים'⁷, ולשיטת הבה"ג, כך פירש הרמב"ן, הנמנע מאכילת השרצים מקיים מצות עשה⁸.

לפנינו אם כן סתירה: בספר המצוות מודה הרמב"ן שלא מונים את קדושים תהיו [כסברת הרמב"ם], ואילו בפירושו לתורה הוא מחדש שהיא מצוה חדשה לפרוש מהמותרות, ומכאן לכאורה שיש למנותה בכלל תרי"ג.

והנה בשולי דבריו בפירוש התורה הזכיר הרמב"ן עוד שתי מקבילות לתופעה שקיימת [לפי פירושו] במצות 'קדשים תהיו', דהיינו שהתורה לא מפרטת את פרטי המצוה [כגון כאן: את הדברים המכווערים שיש לפרוש מהם] אלא משאירה מרחב לשיקול דעתנו, האחת מצות 'שבתון' בשבת, והשניה מצות 'ועשית הישר והטוב'. ונראה שעיון בפרשנות הרמב"ן באותן מצוות עשוי לסייע בבירור הקושי הזה.

שבתון

כך כתב הרמב"ן במצות שבתון [ויקרא, כג, כד]:

יהיה לכם שבתון - שיהיה יום שביתה לנוח בו. ואמרו רבותינו (שבת כד, ב) שבתון עשה הוא, והנה העושה מלאכה ביו"ט עובר בלאו ועשה, והשובת בו מקיים עשה. ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה, כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת. ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש, ושמרתם את היום הזה (שמות יב, יז), למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (שם פס' טז), אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה, להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות, והדין נותן, תלמוד לומר ביום הראשון שבתון (להלן כט, לט). והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינם מאבות מלאכות ותולדותיהן... ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוונו מן התורה להיות לנו מנוחה ביו"ט אפילו מדברים שאינם מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות, ולשקול הפירות והמתנות, ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום,

7 ואמנם כך הוא בבה"ג ונציח [אות קסג], ובבה"ג הילדסהיימר [מהדורת ירושלים תשמ"ז, ח"ג, עמוד 68, אות קסד, וראה שם בהערה 397].

8 אמנם הרמב"ן לא מנה בשכחת העשין אף את 'והתקדשתם והייתם קדושים', כך שצ"ל שחידוש זה בפירוש המצוה אמרו הרמב"ן לטעמיה דבה"ג, וליה לא סבירא ליה.

ואם הייתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים, ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יבאו ביו"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנווני מקיף והשולחנים על שולחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו, ואפילו השבת עצמה, שבכל זה אין בהם משום מלאכה, לכך אמרה תורה "שבתון", שיהיה יום שביתה ומנוחה, לא יום טורח. וזהו פירוש טוב ויפה... והנה הוזהרו על המלאכות בשבת בלאו ועונש כרת ומיתה, והטרחים והעמל בעשה הזה, וביו"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה...

דברי הרמב"ן כאן עומדים לכאורה בניגוד לעולה מסוגיית הבבלי בשבת, שאין במצות שבתון כל תוספת של אזהרה על הל"ת שלא לעשות מלאכה. בא הרמב"ן ודייק מהמכילתא דרבי ישמעאל שיש במצוה זו תוספת אזהרה שלא לטרוח גם במלאכות שאינן נכללות בל"ט אבות המלאכה, כגון למדוד תבואות, לשקול פירות, למלא חביות וכו'.

בעניין זה כתב הרמב"ם בשורש השישי של סה"מ:

השורש השישי שהמצוה שיהיה בה עשה ולא תעשה ראוי למנות עשה שבה עם מצוות עשה ולא שבה עם מצוות לא תעשה. דע שהדבר האחד יהיה בו עשה ולא תעשה על אחד משלושה פנים, אם שיהיה מעשה מן המעשים מצות עשה והעובר עליו יעבור על מצות לא תעשה, כמו שבת ויום טוב ושמיטה שעשיית מלאכה בהם מצות לא תעשה והמנוחה בהם מצות עשה כמו שיתבאר. וכן תענית צום כפור מצות עשה והאכילה בו מצות לא תעשה...

ובעשה קנד כתב:

והמצוה הקנ"ד היא שציונו שנשבות בשבת, והוא אומרו ית' וביום השביעי תשבות. והנה נכפל ציווי מצוה זו פעמיים. וביאר לנו יתעלה שהשביתה מן המלאכות היא חובה עלינו ועל בהמתנו ועבדינו.

וכעין זה בעשה קסג לגבי ראש השנה שנאמר בו שבתון:

9 אמנם בהמשך פסק הרמב"ן בראיה מהמכילתא, כיוון שמצא במכילתא דרשב"י שדורשת מקרא זה לאיסורי שבות דרבנן, ואין כאן אלא אסמכתא, והסתפק הרמב"ן אם נחלקו כאן המדרשים, או שמא זו גם כוונת המכילתא דר', ומכל מקום סיים הרמב"ן, שאף לצד האחרון: 'אבל פירוש "שבתון" כך הוא, שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו, והוא עניין הגון וטוב מאוד', וכוונתו, שאף אם פירוש המכילתא הוא אסמכתא לאיסורי דרבנן, מכל מקום השאירו לו כאן חז"ל מקום לפרש את גופיה דקרא, דמשתעי באיסור הטרחה.

והמצוה הקס"ג היא שציוונו לשבות ממלאכה יום ראשון של תשרי, והוא אומר יתעלה בחודש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון. וכבר קדם לך לשון אומרם האי שבתון עשה הוא.

לאור דבריו בשורש השישי נמצינו למדים שהרמב"ם כלל במצות עשה של שביתה [ראה גם מ"ע קנט, קס, קסב, קסה-קסז לגבי שאר המועדים] רק את המלאכות האסורות בלא תעשה, ונראה שלא קיבל את חידושו של הרמב"ן באיסור השביתה מהטרחים¹⁰. והנה אף כאן הרמב"ן הודה בשתיקה, ולא מנה את מצות השבתון מהטרחי בשכחת העשין. לא זו אף זו: בהשגות לשורש הרביעי, שצוטט לעיל, הוא מפרש כרמב"ם שקיום העשה של שבתון בשבת הוא על ידי השביתה מהמלאכות.

ועשית הישר והטוב

זו לשון הרמב"ן [דברים ו, יח]:

ועשית הישר והטוב בעיני ה' - על דרך הפשט יאמר תשמרו מצוות השם ועדותיו וחוקותיו, ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. ולמען ייטב לך - הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה¹¹, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחילה אמר שתשמור חוקותיו ועדותיו אשר ציווך, ועתה יאמר גם באשר לא ציווך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר. וזה עניין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו, וכל משאו ומתנו ותיקוני הישוב והמדינות כולם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט, טז), לא תקום ולא תטור (שם פס' יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פס' טז), לא תקלל חרש (שם פס' יד), מפני שיבה תקום (שם פס' לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שייכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח, א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו, א) פרקו נאה ודיבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל עניין תם וישר.

10 כפירוש השני במגיד משנה ריש פרק כא מהלכות שבת [וכפי שביאר שם ר"ש חלמא במרכבת המשנה].

11 עדיין לא נמצא המדרש שמצטט הרמב"ן. אמנם את הפסוק [שמות יח, כ] וְהִזְהַרְתָּ אֶתְהֶם אֶת־הַחֲקִים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ דַרְשׁוּ חַז"ל [בבא מציעא ל, ב]: דתני רב יוסף: והודעת להם - זה בית חייהם, את הדרך - זו גמילות חסדים, (אשר) ילכו - זה ביקור חולים, בה - זו קבורה, ואת המעשה - זה הדין, אשר יעשו - זו לפנים משורת הדין. באנצ'י תלמודית, ערך: לפנים משורת הדין, הערה 26, ציינו שגם באו"ז מובא כדרשתו של הרמב"ן, וראה שם למקורות נוספים.

מעבר למצוות בין אדם לחברו שמפורטות בתורה, עוד מצווה האדם במצוות 'ועשית הישר והטוב' להוסיף ולהישמר מפעולות שליליות ולהוסיף ולקיים פעולות חיוביות כפי ראות עיניו. והנה גם במצוה זו לא מצינו שהרמב"ן מנה אותה בשכחת העשין של הרמב"ם [והרמב"ם לשיטתו יסביר ככל הנראה שמצוות ועשית הישר והטוב מתייחסת לכלל התורה, על כל פנים לפי פשוטו של מקרא].

נשוב אם כן ונקשה: מדוע לא מנה הרמב"ן שלוש מצוות אלו בשיכחת העשין?

אופיין של המצוות הכוללות - שיטת השל"ה

במצוות 'ועשית הישר והטוב' הוסיף הרמב"ן הסבר על אופייה הייחודי של המצוה. לדבריו, התורה 'לא יכולה' כביכול לפרט את כל האפשרויות שהיו ושיהיו בעבירות שבין אדם לחברו, ולכן היא נתנה כמה דוגמאות, ואיך זיל גמור. מסתבר שכך גם יפרש במצוות 'קדושים תהיו' ושבתון, ולכך השווה שלוש מצוות אלו בסוף פירושו למצוות 'קדושים תהיו'. ואמנם יש לשאול: האם כל ההסבר מתמצה ב'חוסר יכולת' כביכול ותו לא? האם אין שום הבדל בין מצוות בין אדם לחברו ש'זכו' להתפרט בתורה, כמו לא תקום ולא תטור ולא תגנוב, לבין מצוות שלא זכו ונכללו רק ב'ועשית הישר והטוב'?

והנה לגבי 'קדושים תהיו' ודאי שיש חילוק גדול בין אכילת שקצים ורמשים שלוקים עליהם כך וכך מלקות, וביאות אסורות שחלקן גם בכרת ומיתת בית דין, לבין אכילה גסה וכיוצא בזה שלא מצינו עונשי בית דין על מעשים אלו. כמו כן לגבי מצוות 'שבתון' חילק הרמב"ן בפירוש בין ל"ט מלאכות שמתחייבים עליהם מיתה בשבת ומלקות ביום טוב, לבין הטרחים שאינם אלא בעשה גרידא.

כך מסתבר גם בעניין 'ועשית הישר והטוב' ולפנים משורת הדין שאין חומרתן כמצוות בין אדם לחברו המפורשות בכתוב. בעניין זה עסק בהרחבה השל"ה הקדוש [עשרה מאמרות מאמר שביעי, אות קצט]: 'ויש להקשות, מאחר שציווי המקום הוא כן לפנים משורת הדין, אם כן יהיה דין, ולמה לא בא בתורה בהדיא בתורת תורה ואזהרה'. בתשובתו הוא מצטט את דברי הרמב"ן במצוות 'קדושים תהיו' ואת השוואתו למצוות ועשית הישר והטוב, ומבאר את החילוק בין המצוות שנתפרטו למצוות האחרות [בשתי מצוות אלו; השל"ה לא התייחס כאן למצוות שבתון], וז"ל [שם אות רא]:

ואני באתי לבאר העניין יותר בארוכה. הנה, בוודאי כל המותרות, אף שהיא מן המותרת, הוא אסור, כגון אכילה או ביאה יתירה, או דיבור יתר, וכיוצא בו. ומה שלא הזהירה התורה על זה בפרטיות, כמו שאר אזהרות, כי בלתי אפשרי להודיע הכל, כי כל אדם משתנה לאלף אלפי השתנות, אם כן כל אדם

היה צריך לתורה בפני עצמו... כללה התורה ב'קדושים תהיו', כלומר כל מה שהוא מותריי באיזה פעולה בעולם שתהיה, תהיה קדוש ופרוש ממנה... וכן בעניין אשר יעשה האדם, כתבה התורה חזק ואמץ, כי הזריזות אינו שוה בכל ולא בכל פעם. והמשכיל יבין. וכן בכל מקום שאמרנו רבותינו ז"ל (ברכות יט, א; שבת נא, א; ועוד) אדם חשוב שאני, הכוונה מצד החיוב יעשה כן. כי אילו היו כל העולם שווה במזגם בזה היה הדין נכתב כן בתורה לכולם. נמצא, עניינים כאלה וכאלה נקראים לפני משורת הדין, והוא דין גמור לההוא גברא.

לפי השל"ה המצוות שנתפרטו בענייני איסורי אכילה וביאה שייכות לכל אדם במידה שווה. לכל אדם אסור לאכול בשר בחלב, בין אם הוא חלש ובין אם הוא חזק, בין אם הוא רעב ובין אם הוא שבע. כך גם במצוות שבין אדם לחברו, בין לעני ובין לעשיר אסור לגזול באותה מידה, ושניהם ישלמו כפל וכיוצא בזה. ומנגד, המצוות שלא נפרטו אינן נמדדות במידה זהה לכל אדם: לאחד אכילה מרובה היא כמות כזו שלאדם אחר היא חיונית, וכן כל כיוצא בזה. גם בעניינים שבין אדם לחברו, רבי ישמעאל ברבי יוסי אע"ג דזקן היה ואינו לפי כבודו לטעון, צריך היה לשלם זוזא לאותו אחד שנשא משאוי של עצים [ב"מ ל, ב], ואילו במקום אחר שהמשא יקר יותר וכדומה אין חיוב. לדברי השל"ה, במצוות אלו אכן יש חיוב גמור, אך הוא לא חל במידה שווה על כל אדם ואדם [דיפרנציאלי]¹². דווקא העובדה שהן **כוללות** [במובן של פרטי המעשים] גורמת לכך שאינן **כלליות** [במובן של כללות אישי ישראל]. ואכן אילו היה הדין שווה לכל אדם התורה הייתה מפרטת גם מצוות אלו, אך העובדה שאין הן כוללות את כל ישראל היא זו שמנעה מהתורה לפרטן¹³.

ויש לשאול: לדבריו שיש חיוב גמור לפרוש מאכילה גסה לאותו אדם שעבורו האכילה הזו היא אכן גסה, כמו החיוב על כל אחד לפרוש מבשר וחלב - מדוע לא מצינו עונשי בית דין על מצוות אלו, לא מלקות ולא כיוצא בזה. וכמו כן: מדוע לא מצינו חיובי תשלומים דאורייתא על מי שלא נהג לפני משורת הדין במקום שהיה צריך לנהוג?

התורה כמשפט - שיטת הבית ישי

נראה שההסבר נוגע לכלל גדול בתורה: תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יְהִי לָכֶם וְלִגְרַם הָגֵר אֲתָכֶם [במדבר טו, טז]. כיוון שהתורה ניתנה לכלל ישראל, הצד **המשפטי** של

12 אמנם יש מקומות של לפני משורת הדין שגם השל"ה מסכים, שאין כלל חיוב, כגון המקרה של רבה בר בר חנן - ב"מ פג, א - ששילם שכר לפועליו למרות שהזיקו לו.

13 נראה שכך פירש השל"ה את לשון הרמב"ן 'שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כולם', אי אפשר - משום שאין הן שוות לכל אדם ואדם. אמנם היה אפשר לפרש בכוונתו שאי אפשר מפאת ריבויין.

התורה חייב להיות אחיד. זה לשון הגאון רבי שלמה פיישר שליט"א לרפו"ש: 'תורת ישראל יש לה אופי של משפט. יסוד לזה הוא עניין הבריתות שבתורה... כך הוא רצונו יתברך ליתן לתורה אופי של משפט', והוא תלה עניין זה בעניין הכלליות של התורה: 'הוא באמת עניין נפלא, שאומה שלמה, אנשים ונשים וטף, חכמים וסכלים, כולם הם גוי קדוש... והואיל וכך אי אפשר בלאו הכי אלא להיות התורה באופי של משפט והנהגה ציבורית'¹⁴. מובן שכל אחד נידון בשמים לפי מה שהוא, ומצופה ממנו להגיע לרמה אחרת מאשר חברו, אך מצד משפטי התורה שנמסרו לבית דין לא יכול להיות חילוק בין אדם לחברו. וכיוון שסוף סוף אין במצוות שנכללו ב'קדשים תהיו' או ב'ועשית הישר והטוב' מצוה אחת לכל ישראל, ממילא לא נאמרו עונשים בכיוצא בזה. אולי ניתן להוסיף, שכך הוא גם לגבי הטרחות בשבת ויום טוב: אינה דומה דרגת הטירחת של ראובן לדרגת טרחתו של שמעון, וכיוון שאין כאן מצווה אחידה על כל ישראל לכן אין עונשי בית דין על טירחות אלו, אלא איסור עשה בלבד.

לאור כל זאת נראה לומר ששיטת הרמב"ן היא, שדין המניין כדין המשפט, דהיינו שאין למנות מצוות שלא נמדדות לכל ישראל במידה אחידה. לכן לא מנה הרמב"ן שלוש מצוות אלו בשכחת העשין של הרמב"ם¹⁵.

14 ראה בית ישי (ירושלים תשע"ז), דרשות סימן יד, עיי"ש באורך, ושוב בריש סימן טו.

15 ואף שמלשונו בשורש הרביעי משמע שלא מנה 'קדושים תהיו' כי היא 'כלל למניעות כולן', יש לומר [כנ"ל בהע' 7] דלדבריו דבה"ג קאמר, דמנה 'והתקדשתם והייתם קדשים' ולא מנה 'קדשים תהיו', והרמב"ן עצמו סובר כמו שכתבנו. אוסיף מה ששמעתי, שפעם חכם אחד, לאחר שלמד את פירוש הרמב"ן על נבל ברשות התורה, שאל: האם לפי דברי הרמב"ן אמנם יש מושג של נבל ברשות התורה? והשיב: לא! שכן לאחר חידושו של הרמב"ן שוב אין אותו נבל עושה מעשיו ברשות התורה, שהרי עבר על קדושים תהיו. אך לפי האמור כאן קשה אמנם לומר על אותו נבל שהוא 'ברשות התורה' - אך גם לא יהיה מדויק לומר שאותו נבל עבר על עשה מתרי"ג מצוות, וצ"ע.

ראשי ומנהלי ישיבת שעלבים

מברכים את ידיים הרופא המפורסם

ד"ר מיכאל (מייקל) רייך שי'

מראשי קהילת Park East Synagogue בניו יורק

בהגיעו לגבורות

ומאחלים לו אריכות ימים ונחת מיוצאי חלציו

הרופאים דוד ודניאל והרב אליהו - ר"מ בישיבת שעלבים

וכל המשפחה המורחבת לדורותיה